

Гражданството и ЕС: Противоречие на форма и съдържание

Божин Трайков

Концепцията, която Етиен Балибар* разглежда за гражданството и неговото историческо развитие в контекста на националните държави, е в пряка връзка с текущата проблематика на транснационалното гражданство в Европейския съюз. [2] Той се занимава с противоречието, което се намира в центъра на историческото формиране на съвременния гражданин. Според Балибар най-важният документ на Френската революция, *Декларацията за правата на човека и гражданина* от 1789, съдържа основното противоречие на модерността [2] [3], а именно тълкуването на прокламацията **свобода, равенство, братство**. Участниците в революцията са несъвместими по интереси: от една страна е буржоазията, а от друг санкюлотите – революционно настроените бедни парижани, борещи се за социално и икономическо равенство.

Затова *Декларацията* на Френската революция е различна от буржоазната идея за свобода и равенство, която английският философ Джон Лок обвързва с частната собственост. В основата на философията на Лок стои противопоставяне между общото и частното, при това със силни расистки конотации. След като, „дивният индианец“ не може да се възползва от общите блага, то частникът е в правото си да ги вземе. Трудът на частника служи да оправдае акта на заграбване на общото от примитивния и нецивилизован дивак. Така че логиката на Лок е не само основа на либералната буржоазна идеология, но и служи за идеологическо оправдание на колониализма. [10]

Добавянето на собственост към свобода и равенство е в основата на класовото разделение. Както пише Карл Маркс, свободата на работниците да продават труда си е в действителност експлоатация на труда. Първите исторически процеси на изключване в модерната държава се базират на класово разделение – тези, които имат свободата да продават труда си, са изключени от тези, които притежават средствата за производство.

Противоречието, заложено в *Декларацията*, се състои в това как ще се тълкува свободата и равенството – дали близо до Лок,

* Френски философ, който разглежда проблематиката за националната държава, във връзка с класови и расови антагонизми.

както го тълкуват либералите или близо до санкюлотите като изразители на радикална промяна. Оттук произлизат и две крайно различни политически тълкувания. Ако в единия случай имаме абстрактно равенство пред закона, то в другия равенството изхожда от братството на трудещите се, а държавата го гарантира като преразпределя богатата.

Историческото значение на *Декларацията* като първия документ, който определя гражданство, се крие във факта, че нейните постулати отварят политическо пространство за борби за включване на изключените – жени, работници, колонизирани, малцинства, бежанци. [2] Както Балибар посочва, гражданството и националната идентичност са свързани помежду си чрез модерната държава. [1] Един от ключовите механизми, които възникват в гражданство, са държавните образователни и културни институции, както и институциите на гражданското общество (пак там). Но това са и местата на изключване на тези, които не принадлежат към нацията и нейните общи интереси. И все пак, зад идеята за нация стои и идеята за общото благо, което е право на националната общност (пак там). Но общото благо е винаги под угрозата на частните икономически интереси. В основата на абстракцията свобода-равенство е връзката общност-държава-пазар. От това дали държавата ще е посредник на общността, подчинявайки пазара на общността чрез регулация или обратно, посредник на пазара, прокарвайки политики с цел подчиняване общността на пазара, зависи от развоя на борбите за включване на изключените .

При разглеждане на проблематиката за гражданството в ЕС и как тя се отнася за новите членове от Източна и Югоизточна Европа,

Карикатура от 1789 показваща как аристокрацията и църквата язвят френския народ.

е необходимо да се приеме исторически подход, чрез който може да се илюстрира противоречието, свързано с идеята за универсално гражданство. Балибар ни напомня, че развитието на универсалното гражданство в историческата си форма е свързано с колониализма. Дискурсът на универсализма се развива първо през налагане на християнството в колонизираните земи и след това през секуларизма на Просвещението. [3] С други думи, историческата форма на универсализма е свързана с асимилационни имперски политики. Процесът на присъединяване към Европейския съюз поставя въпроси, свързани с колонизаторски импулс от по-ранни исторически времена. В Декларацията на Шуман от 1950 г., която води до създаване на Европейска общност за въглища и стомана (ЕОВС), се настоява да се продължи експлоатацията на Африка. По своята същност ЕОВС е основа на европейската икономическа интеграция, която по-късно води до сформирането на ЕС. Така че вместо да се бори с колониализма, ЕС стъпва на него.

Демонизиране на санклюлотите в английската преса.

Ако, както твърди Балибар, *братството в Декларацията* изразява националната общност и гържавата се явява неин посредник, то тогава как се изразява общността в сегашната наднационална форма на Европейския съюз? Въпросът е на какво се явява посредник ЕС – на общността или на пазара? И каква свобода защитава – на личността, на общността или на пазара? Американският философ Шейла Бенхабиб пише, че Копенхагенските критерии за членство в ЕС от 1993 г., определят условията за присъединяване към съюза в много широк смисъл. [4] Главните от тях са: първо, демонстрация на ангажираност към „функциониращи демократични институции, правата на човека, върховенството на закона и зачитането и защитата на малцинствата; второ, конкурентна пазарна икономика, както и способност да се справи с конкурентния натиск; трето, способността да се изпълняват задълженията на членството, както и придържане към целите на политическия, икономическия и паричен съюз (нак там).

Тук отново има противоречие между заявката на ЕС за градеж на демократично европейско общество, на базата на общо гражданство и политиките, които неговите институции прокарват. За да се разбере смисъла на това противоречие, е нужно да погледнем какво води процеса на интеграция. В сегашния си вид Европейският съюз функционира като наднационална структура по логиката на капиталистическия обмен. Политиките на Европейската комисия (ЕК) са водени от идеята за единен пазар и на практика спазването на демократичните принципи на гражданство, които водят до отворено участие на гражданското общество, са в пречка на интересите на големия бизнес, чиито политически изразител е висшата транснационална класа.

Противоречията на форма и съдържание в рамките на ЕС се проявяват по отношение на критериите за членство. Вторият критерий, по-специално способността за справяне с конкурентния натиск, в контекста на политиките на ЕС трябва да се чете като условие за отваряне на малките държавни икономики и ресурси към общия пазар на ЕС. Това води до навлизане на силни външни икономически играчи, предопределящи евтин труд при длъжниците, защо-

то една периферна държава като България е желана за инвестиции единствено заради условията на работа в ущърб на трудещите се и в полза на бизнеса. Третият критерий, от друга страна, подчертава значението на лоялността към политиките на ЕС, които отново биха могли да бъдат в конфликт с националните интереси на дадена държава. Например задължаване на дадена страна за участие във военни конфликти, тъй като всички нови членки на ЕС са пряко обвързани със структурите на НАТО. Или пък ако се приеме решението за прилагане на споразумението ТПТИ (по-долу се занимавам с него), то то ще служи като принудителен механизъм. Под сегашната си форма ЕС се превръща в политическо-икономическа наднационална структура, която се управлява от институции, прокарващи неолиберални политики.

Един по-близък поглед върху политиките на институциите на ЕС осветлява противоречието, съдържащо се във формата. Налице е несъответствие между исканията на мнозинството в общността и политиките на Европейската комисия. Пресен пример за това е опитът за прокарване на Трансатлантическото партньорство за търговия и инвестиции (ТПТИ) между ЕС и САЩ, което, ако беше успешно, щеше да се отрази на ЕС на наднационално ниво в съответствие с изискванията на глобалния капитализъм, но в ущърб на мнозинството от общността. След серия от протести в ЕС споразумението е замразено, но остава да се види дали преговорите ще се възобновят. Тези преговори се водеха в пълна секретност, но изтеклите подробности около тях надигнаха общественото недоволство в редица страни от ЕС. Особено тревожна в споразумението е клаузата, която позволява на корпорации да съдят държави в транснационални трибунали. На практика ТПТИ дава превес на транснационални корпорации над националните законодателства на държавите от ЕС. Подписване на споразумението ще доведе до невъзможност на държавите от съюза да регулират интересите на корпорации в областта на околната среда, финансовата, земеделската, хранително-вкусовата, фармацевтичната и редица други индустрии. Това не само застрашава малкия и средния собственик, но и е директна заплаха за здравето и правата на всеки европейски

Протест срещу ТПТИ в ЕС.

гражданин. Едно директно последствие ще е отпадане на забраните в някои държави от ЕС за фрактинг и за производство на ГМО продукти. [12] [8] Вторият пример е свързан с поведението на ЕС след кризата от 2007 – 2008 г. Верни на неолибералната си форма и в противоречие с исканията на своите граждани, ЕК предприе курс към тежък режим на остеритет към задлъжнелите страни. Както Иван Кръстев твърди, сегашното положение в ЕС очертава една ситуация на длъжници и кредитори. Но още след падането на Берлинската стена България е една от държавите от Източния блок, която зае положението на длъжник. През последните години Гърция се превърна в главния пример, определящ отношенията кредитор-длъжник, но България е в капана на строги политики на остеритет от 1997 г. насам. Странната е във валутен борд наложен от МВФ, който служи за механизъм за налагане на такива политики. България има най-ниско платен труд в ЕС, с най-голямо разминаване между продуктивност на труда и заплащане и почти пълна липса на синдикална защита. Същевременно, въпреки задлъжнялостта си, Гърция продължава да провежда социална политика подпомагаща най-уязвимите си граждани, за разлика от България. [7] [5]

Как точно вторият и третият критерий за членство в ЕС противоречат на първия? Как може да мислим за отношенията между универсалните човешки права и универсалните пазари? И как човешките права се отнасят до правата за политическо участие в неолиберална социо-икономическа и културна среда?

Балибар е критично настроен към идеята за универсални човешки права, без внимателно разглеждане на конкретни институционални политики и политически практики. [3] Какво точно означава това провъзгласяване на човешки права и как се разбира от тези, които го провъзгласяват? Балибар започва с предпоставката, че съвременното гражданство се характеризира с универсализация на статуса си, т.е. от привилегия става универсално право. То е не само политическо право на гласуване в избори, но и на участие в политическите решения. В Западна Европа след Втората световна война, социално-икономически права стават от основно значение. Така се създава т.нар. социална държава или *welfare state*. Освен това Балибар посочва, че съвременният принцип на гражданството и националната идентичност са свързани помежду си чрез държавата. Държавата е полето, на което се водят политически борби за включване към общото благо. И все пак, точно когато принципът на гражданство става универсален, сме свидетели на промяна в разбирането за гражданство. Тази промяна е свързана с реструктурирането на държавата по неолиберален модел. Такъв модел директно засяга социалните и икономическите права.

Американският политолог Уенди Браун улавя същността на неолибералния рационализъм, който възлага много специфична роля на държавата. [6] Тя пише, че функцията на неолибералната държава е да разпространява пазарните стойности във всички институции и социални дейности дори когато пазарните отношения не съществуват. Неолиберализмът изчиства несъответствията между икономическо и морално поведение, защото всяко действие, доколкото е продукувано от икономически стимули, става допустимо. Докато в традиционния либерален политически модел гражданинът е законен субект на държавата, то при неолибералния модел субектите отговарят на икономически сигнали, мислейки за себе

си най-вече като икономически агенти. Ето защо неолибералната държава насърчава личния интерес за сметка на общото благо. Неолибералната държава прокарва политики и насърчава политическа култура, които третират гражданите изключително като рационални икономически субекти във всички сфери на живота.

Словенският културен критик и философ Славой Жижек въвежда термина *авто-колонизация*, с който описва преминаването от държава, която в някаква степен гарантира социално-икономически права, към държава, следваща пазарна логика и пазарни ценности. [13] Трансграничната корпорация „скъсва своята пъпна връв със своята майка-нация и се отнася към своята страна на произход просто като към друга територия, която да колонизира“. Пример за такава *авто-колонизация* е случая с френската корпорация *Веолия*, която се опита да приватизира водата на Париж. [9] Това е пример как авто-колонизацията е процес, който се случва в развити капиталистически държави. Дори Франция – родината на концепцията за гражданство и правата на гражданите бе под заплаха да загуби публичните си ресурси. И все пак гражданите на Париж доказаха чрез политическа мобилизация, че духът на *Декларацията* е все още жив. В същото време, докато примера на Париж е поседван и в други градове, които връщат публичното притежание на водата, то в България Веолия притежава водата на София до 2025 г. чрез новия

Протест срещу приватизирането на водата в Ирландия.

механизъм за заграбване на публични ресурси – концесията. [9] [11] Неолиберални политики се провеждат в глобален мащаб, водата и други доскоро общи ресурси се превръщат в стоки, т.е. държавата се оттегля от отговорността си към общото благо.

Балибар определя тази промяна във функцията на държавата като *изчезването на народа* както като символична легитимация, така и като реален контрол при вземането на политически решения. [3] Балибар визуира двете значения на думата *народ* като *етнос* – идентичност, общ исторически и културен характер и като *демос* – егалитарно участие във властта. *Изчезването на народа* предполага загуба на смисъла за гражданство, като резултатът е политическа апатия и трансформиране на политически активни граждани в пасивни консуматори. Тази трансформация е свързана и с процес, при който поемането на политическите решения е все повече в ръцете на технократи. Исторически погледнато суверенитет се установява, когато държавата подчинява религиозни и икономически интереси и конституира субекта като гражданин. Балибар обяснява, че на практика ние сме в период след края на националния суверенитет (не на националните идентичности) и преди началото на пост-националния суверенитет. Изглежда, че процесът, описан от Браун, при който държавата следва пазарни логик и подчинява социалното общо благо на частните икономически интереси, също води до нарастване на религиозни и етнически разделения. В предишният период на *welfare state* националната държава се съобразява с исканията на нисшите класи, които са извоювали социално-икономически права. Но днес националната държава не е в състояние да тушира класови и расови разделения чрез общото благо, което е все повече в ръцете на финансови и икономически корпорации. Жижек говори за етнизация на националното, при която се подновява търсенето на етнически корени. [13] Възраждането на етнически национализъм е именно реакция на огромната пропаст между бедни и богати.

В такъв политико-икономически и идеологически климат прилагането на практика на принципа на универсалните права на човека се превръща в празна реторика. Остава въпросът как ще се проя-

вяват борбите за включване на изключените в ерата на пост-националния суверенитет, където отново имаме класово изключване, проявяващо се в различни форми и взаимосвързано с изключването на етически, расов и религиозен принцип. Където в САЩ някой, който не е с бял цвят на кожата, но с привилегирован икономически статут, може да олицетворява омразния либерален елит, докато бедният бял расист е потърпевшият работник от неолибералните политики на държавата. А в България бежанецът се конкурира с традиционно изключения от общността, ром. Когато общото благо е ограничено и дори изчезващо, тези, които претендират, че имат историческо право към него, са изправени пред вътрешна война .

В сегашната си форма ЕС не е способен да разреши противоречието, съдържащо се в концепциите за човешки и граждански права. Изглежда, че концепцията на Лок за граждански права е не само надделяла, но либералният капитализъм, който в късната си форма следва логиката на глобални неолиберални политики все повече изостря конфликта *общност – пазар*. Жижек твърди, че решението на всички главни проблеми на късния капитализъм – екологична катастрофа, биотехнологии, класови, расови, етнически конфликти и войни е политическо. Следвайки тази теза, ЕС като наднационална структура може да промени формата си по пътя на организираната лява политика със силна заявка да гарантира социално-икономически права за цялата общност.

[16] Няма сигурни доказателства, че терористи влизат с бежанците в Европа (2017, 11.04.). news.bg. Извлечено от <http://bit.ly/2EgXOpz> (10.02.2018)

[17] В София, Варна и Ямбол излизат на протест срещу бежанците (2016, 21.10.). btvnovinite.bg. Извлечено от <http://bit.ly/2Bn53Fd> (10.02.2018)

[18] Белдичану, Ир. (1999) Началото: Осман и Орхан – В: История на Османската империя / ред. Мантран, Робер. София., с. 32.

[19] Тодорова, Т. Еврокомисар критикува отказа да се приемат бежанци (2018, 24.01.). dnes.dir.bg. Извлечено от <http://bit.ly/2H5PC4K> (10.02.2018).

Вишеградската група ≠ В4? ↗

[1] Европейска комисия. Бяла книга за бъдещето на Европа – Мисли и сценарии за ЕС27 за 2025. Извлечено от <http://bit.ly/2oarh7x> (23.01.2018).

[2] Повече за историята на Вишеградската група на visegradgroup.eu, както и: Neuman, M. (2017). The Visegrád Group as a Vehicle for Promoting National Interests in the European Union: The Case of the Czech Republic. Retrieved from <http://bit.ly/2EhIvUI> (28.01.2018).

[3] Bundeskanzleramt Österreich. (2018). Bundeskanzleramt Organisation. Retrieved from <http://bit.ly/2EjtohR> (28.01.2018).

[4] Wodak, R., A. Pelinka eds. (2009). The Haider phenomenon in Austria. New Brunswick and London, Transaction Publishers.

[5] Far right wants Austria to join group of anti-immigrant states (2017). reuters.com. Retrieved from <http://reut.rs/2EhJOMa> (28.01.2018).

[6] Slovaška ne mara Slovenije (2013). delo.si. <http://bit.ly/2H1t2df> (28.01.2018).

[7] We did not raise our children so that they would contribute to other countries

GDP (2017). Retrieved from <http://bit.ly/2EVoB31>(28.01.2018).

[8] Migrant Crisis: Migration to Europe explained in seven charts (2016) bbc.com. Retrieved from <http://bbc.in/1N7F6YJ> (28.01.2018). The latest recorded Eurostat data is from 2015, but shows the same trend.

[9] Polish President Duda says hopes Turkey will join EU (2017). reuters.com. Retrieved from <http://reut.rs/2CaXfD7> (28 January 2018).

[10] Gardner, A. (2014). Czechs aim to join 'core' Europe. Politico.eu. Retrieved from <http://politi.co/2G4bHPK> (1.02.2018).

[11] Jancarikova, T. (2017). Slovakia's future is with core EU, not eurosceptic eastern nations. reuters.com. Retrieved from <http://reut.rs/2EAeRO3> (1.02.2018).

Гражданството и ЕС: Противоречие на форма и съдържание ↗

[1] Balibar, E. (1991). Is There a "Neo-racism"?; Racism and Nationalism; The Nation Form: History and Ideology. In Étienne Balibar & Immanuel, Wallerstein, Race, nation, class: ambiguous identities (pp. 17 – 29; 37 – 69; 86 – 107). London [England]; New York: Verso.

[2] Balibar, E. (1994). "Rights of man" and the "rights of the citizen": The modern dialectic of equality and freedom. In Masses, classes, ideas : studies on politics and philosophy before and after Marx (39 – 61). New York : Routledge.

[3] Balibar, E. (2004). We, the people of Europe?: reflections on transnational citizenship. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

[4] Benhabib, S. (2002). In search of Europe's borders: The politics of migration in the European Union. Dissent, 49.4.

[5] Борисов: България е в тройката с най-нисък външен дълг в Европа, бюджетът ни е на излишък. (2017). Епицентър

Retrieved from: <http://epicenter.bg/article/Borisov--Balgariya-e-v-troykata-s-nay-nisakvanshen-dalg-v-Evropa--byudzhetat-ni-e-na-izlishak--Obzor-/133106/2/0>

[6] Brown, W. (2003). Neo-liberalism and the End of Liberal Democracy. *Theory & Event*, 7(1).

[7] Василева, Е. (2017). Един милион гърци получават бонуси за Коледа – по €1000. Retrieved from: <https://www.dnes.bg/balkani/2017/11/02/edin-milion-gyrsci-poluchavat-bonusi-za-koleda-po-1000.358059>

[8] Corporate Europe Observatory (2014). TTIP: covert attacks on democracy. Retrieved from: <https://corporateeurope.org/international-trade/2014/12/ttip-covert-attacks-democracy-and-regulation>

[9] De Clercq (2014). Paris's return to public water supplies makes waves beyond France. Reuters. Retrieved from: <https://www.reuters.com/article/water-utilities-paris/pariss-return-to-public-water-supplies-makes-waves-beyond-france-idUSL6NOPE57220140708>

[10] Losurdo, D. (2014). Liberalism as a counterhistory (31-32). London: Verso.

[11] Манолова, М. (2018). София преговаря отношенията си с концесионера на „Софийска вода“. *Капитал*. Retrieved from: https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2018/01/16/3113432_sofia_predogovaria_otnosheniata_si_s_koncesionera_na/

[12] Събев, Д. (2014). Кръстоносният поход на търговското НАТО, сн Тема. *Солитарна България* Retrieved from: <http://solidbul.eu/?p=2084>

[13] Zizek, S. (1997). Multiculturalism, or, the cultural logic of multinational capitalism. *New Left Review*.

Демокрация или разпад – това ли е въпросът? ↗

[1] Йончев, Вл., (2017, 13.03.) Анзел Джамбазки: Аз съм български националист. Европа е моят избор. *offnews.bg*. Извлечено от <http://bit.ly/2skdI8v> (10.02.2018)

[2] Български манифест за Европа. Достъпно на <https://dabulgaria.bg> (10.02.2018)

[3] Berardi, Fr. (2015, 17.07.) Bifo: “Let’s cancel the name of Europe in our minds and in our hearts”. *versobooks.com*. Retrieved from <http://bit.ly/2CQmV8> (10.02.2018)

[4] Balkan, Ar. (2017, 29.12.) Farewell, not goodbye: leaving DiEM25 (or “We need to talk about democracy, transparency, feminism, and Assange.”). *ar.al*. Retrieved from <http://bit.ly/2Ihn8f2> (10.02.2018)

[5] Available at <https://diem25.org/end/>

[6] Luxemburg, R. (1915) *The Junius Pamphlet*. Available at marxists.org.